

УДК: 37.015.3

ФЕДІР ВАЩУК, ПРИНА КОЗУБОВСЬКА

м. Ужгород, Україна

**ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
США І УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)**

**PSYCHOLOGICAL SERVICE IN HIGHER EDUCATION
OF THE USA AND UKRAINE (COMPARATIVE ANALYSIS)**

Шляхом історично-порівняльного аналізу становлення і функціонування соціально-психологічних служб у вищих навчальних закладах України і Сполучених Штатів Америки виявлено основні аспекти їх діяльності. Визначено їх вплив на формування особистості майбутніх фахівців. Проаналізовано роль і місце соціально-психологічних служб у системі освіти. Обґрунтовано перспективні напрями подальших досліджень тенденцій функціонування соціально-психологічних служб у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: вища освіта, соціально-психологічні служби, фахівці, США, Україна.

Посредством исторически-сравнительного анализа становления и функционирования социально-психологических служб в высших учебных заведениях Украины и Соединенных Штатов Америки выявлены основные аспекты их деятельности. Определено их влияние на формирование личности будущих специалистов. Проанализированы роль и место социально-психологических служб в системе образования. Обоснованы перспективные направления дальнейших исследований тенденций функционирования социально-психологических служб в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: высшее образование, социально-психологические службы, специалисты, США, Украина.

By historical and comparative analysis of the development and activity of Psychological Services in higher education of the USA and Ukraine the main aspects of their activity have been revealed and the influence on the formation of personality has been defined. The important role of Psychological Services in higher education in general has been underlined. Prospective trends of further research in the development and activity of Psychological Services in higher education have been substantiated.

Key words: higher education, Psychological Services, specialists, USA, Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні наша країна переживає значні труднощі в соціально-економічному розвитку, які посилюються кризовими

явищами в світовій економіці. На думку багатьох учених, одним із найважливіших людських ресурсів, який нині стає чинником оптимального вирішення насущних глобально-кризових проблем, є високий професіоналізм і творча майстерність спеціалістів всіх галузей народного господарства.

Непрофесіоналізм сам по собі веде до величезних втрат у становленні та зміцненні державності, створює напруженість у внутрішньоетнічних і міжнародних стосунках, функціонуванні всіх сфер суспільства. Як відзначає В. Погрібна, непрофесіонали прирікають себе і мільйони залежних від них співвітчизників на духовно-моральне зубожіння, зниження добробуту, підрив основ нормального існування суспільства взагалі. Усе досягнуте дестабілізується і підштовхує до регресу [1, с. 4]. Отже, цілком зрозуміло, якою важливою сьогодні є проблема підвищення якості освіти, забезпечення професійної компетентності фахівців поряд із формуванням у них позитивних особистісних якостей. У вирішенні цього важливого завдання значну роль покликані відіграти психологічні (або соціально-психологічні) служби вищих навчальних закладів, діяльність яких спрямована на створення умов для повноцінного гармонійного розвитку студентів, реалізації їх наявних і потенційних особистісно-професійних можливостей. Зазвичай у ВНЗ України мова йде про психологічну службу, проте, оскільки психологічна служба повинна вирішувати актуальні соціально-психологічні проблеми, очевидно, що її назва мала б бути соціально-психологічна служба ВНЗ, тим більше, що діяльність психологічної служби забезпечується не тільки психологами, але й соціальними педагогами, соціальними працівниками, які мають відповідну вищу освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності психологічної служби в системі освіти розглядаються в працях багатьох учених (А. Асмолов, Ю. Гільбух, О. Безпалько, Л. Бурлачук, І. Дубровіна, О. Кайріс, О. Колесникова, В. Панок та ін.). Проте, якщо теоретичні і практичні аспекти функціонування психологічної служби в загальноосвітніх закладах більш-менш досліджені, то питання діяльності психологічної служби в системі вищої освіти поки що вивчені дуже фрагментарно. Слід підкреслити, що на сьогоднішній день психологічні служби функціонують далеко не у всіх вищих навчальних закладах України. Фактично, психологічна служба у системі вищої освіти України робить тільки перші кроки і багато питань щодо її діяльності вимагають подальшого обговорення і вирішення, а також ґрунтовних наукових досліджень. Водночас, підкреслимо, що в багатьох зарубіжних країнах є значні теоретичні напрацювання і практичні здобутки в організації діяльності соціально-психологічних служб в системі вищої освіти. До таких країн належать і Сполучені Штати Америки, досвід яких, на нашу думку, заслуговує уваги.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є здійснення порівняльного аналізу розвитку і функціонування психологічної служби в системі вищої освіти США і України, визначення прогресивних ідей американського досвіду, вартих запозичення у вітчизняному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури [2–4], бесіди з практичними працівниками соціально-психологічних служб у вищих навчальних закладах США, відомих як Student Affairs (Student Services), дає підставу зробити висновок про те, що вони виникли досить давно (Оберлін коледж – 1869 р.; Гарвардський університет – 1890 р.; університет Чикаго – 1892 р.), виходячи з практичних потреб, а пізніше їх діяльність була теоретично обґрунтована вченими. На початкових стадіях розвитку вищої освіти в США існувала практика, коли викладачі (тьютори) проживали разом зі студентами в студентських містечках (кемпусах) і контролювали життя студентів, особливо їх дисципліну, причому цей контроль здійснювався різними викладачами окремо з дівчатами і хлопцями. Ці викладачі отримали назву Student Affairs practitioners, тобто «фахівці у студентських справах», іноді їх також називають «радники» або «консультанти».

На сьогодні у кожному вищому навчальному закладі США є структурна одиниця, яка називається «Студентська Служба» (Student Services). Вона має свого декана (Dean of Student Services). Оскільки навчання для кожного студента здійснюється за індивідуальним планом, то ця служба є дуже важливою у житті студента. Від подачі документів на вступ і до виконання випускних формальностей – з усіма питаннями студенти звертаються до студентської служби. Хоч її структура та функції дещо різняться залежно від ВНЗ та бюджету, загалом вона може в себе включати:

- student registration (набір студентів, переведення та прийняття студентів з інших вузів, видання дипломів та випусок, планування випускної церемонії тощо);
- financial aid (фінансова допомога малозабезпеченим студентам – це оплата навчання, кошти на купівлю підручників, кошти на бензин, та кошти на догляд за дітьми поки батьки на заняттях);
- disability services (різноманітні послуги для студентів з обмеженими можливостями: перекладач для глухонімих, навчальні матеріали, виконані шрифтом для сліпих, запис підручників на аудіо, створення субтитрів для відеоматеріалів, нагляд за студентами, які здають письмові екзамени в індивідуальному порядку тощо);
- career services (допомога студентам, які ще не визначилися у виборі майбутньої професії, різні тести на виявлення нахилів та здібностей, проведення виставок, де роботодавці рекламують свої підприємства, проведення екскурсій та демонстрації з метою самореклами тощо);
- veteran affairs (працюють з військовими, котрі за законом отримують освіту на пільгових умовах);
- student success center (допомога тим, хто відстає у навчанні). Викладачі чи студенти-добровольці залучаються до надання допомоги неуспішним студентам;
- international services (допомога студентам, котрі приїхали на навчання в США з інших країн);
- academic advising (допомога студентам у складанні індивідуального плану навчання: коли, де, як, і на котрі курси треба записатися, що робити, якщо там

вже немає вільних місць, якими ресурсами коледжу чи ВНЗ можна скористатися тощо. У великих ВНЗ бувають спеціальні посади: *transfer advisor* – той, який працює із студентами, котрі щойно перевелися з іншого вузу, як правило, нижчого рівня акредитації, вже пройшли якісь курси, і тепер мають вирішити, до якої саме програми, тобто спеціальності, вони хочуть прикріпитися і що для цього потрібно. Далі з ними працюють *program advisors*. Слід відзначити, що часто й викладачі виконують цю роль. Для цього не потрібна спеціальна освіта);

– *counseling* (допомога шляхом консультування; консультанти нерідко виконують ті ж самі функції, що й *advisors*, але крім того допомагають розв'язати різні соціальні і психологічні проблеми: брак мотивації, насилля в сім'ї, тривала хвороба, депресія, відсутність мети у житті, невміння творчо використовувати свій час тощо. Вони мають вищу освіту зі спеціалізацією у психологічному консультуванні чи спорідненій спеціальності);

– *online student services* (новий тип послуг, який розвивається для тих, хто здобуває освіту переважно через Інтернет, і покликаний дублювати всі ті послуги, які отримуються традиційними студентами).

Аналіз наукової літератури [2–5] свідчить, що коло обов'язків працівників соціально-психологічних служб у ВНЗ США надзвичайно широке. Вони допомагають студенту правильно обрати майбутню спеціальність, зорієнтуватися в різних програмах, підготуватися до інтерв'ю, оформити пакет документів, включаючи резюме, забезпечують інформацією про кар'єрні можливості. Під час навчання радники виявляють труднощі у навчанні студента, надають індивідуальні консультації з метою їх подолання; надають допомогу студенту, який перебуває у кризовому стані, переживає стрес, депресію, включаючи направлення у реабілітаційні центри; працюють зі студентами з особливими потребами; виявляють умови проживання студентів і дають рекомендації щодо їх поліпшення; проводять спеціальні семінари, тренінги, спрямовані на стимуляцію особистісного зростання кожного студента, формування адекватної самооцінки, встановлення дружніх відносин з однокурсниками; інформують студентів випускних курсів щодо ринку праці і можливостей працевлаштування, консультують студентів щодо відповідності їх кваліфікації вимогам роботодавців. Радники також беруть участь в організації і проведенні різних свят у ВНЗ (свято знань, свято випускника тощо). Вони підтримують тісні контакти з керівництвом вищого навчального закладу, академнаставниками, викладачами, представниками інших вищих шкіл та громадських організацій, беруть участь у прийомі на роботу нових співробітників і оцінці навчальних програм.

До професійної підготовки фахівців соціально-психологічних служб вимоги досить високі. Вони повинні пройти дворічні програми спеціалізації (основні дисципліни: система освіти, психологія, право, комунікація, консультування, індивідуальна і групова робота, менеджмент та ін.). Після закінчення навчання можуть отримати диплом магістра (*Master of Education, Master of Arts*). Про

важливість професійної підготовки фахівців у цій галузі свідчить наявність докторських програм з отриманням відповідного ступеня (Ed.D or Ph.D).

Отже, діяльність соціально-психологічної служби у вищих навчальних закладах США є плідною і дуже різносторонньою і, безперечно, заслуговує уваги і використання окремих форм роботи у вітчизняних ВНЗ.

Що стосується України, то історія становлення психологічної служби ВНЗ фактично розпочалася ще в радянський період, коли вперше така служба була створена 1977 року на базі Казанського державного університету (КДУ) при кафедрі педагогіки і психології. Її мета і завдання зводилися до формування і розвитку у студентів потреби і навичок самоврядування і самоконтролю в навчальній діяльності на всіх психологічних рівнях: 1) взаємин (міжособистісні стосунки між викладачем і студентом і між студентами в спільній діяльності); 2) поведінки (індивідуальна і колективна поведінка всіх учасників учбового процесу); 3) діяльності (власне навчальна діяльність і її психологічна проблематика); 4) психічних станів (кожного з учасників навчального процесу). Ці рівні визначали конкретний зміст і форми роботи психологічної служби на той період в КДУ. Проте широкого розповсюдження психологічна служба у вищих навчальних закладах в період існування СРСР не отримала.

Повністю поділяємо думку вітчизняної дослідниці О. Кайріс, що системна робота із створення психологічної служби в освітній галузі розпочалася в Україні з 1991 р., коли в Інституті психології імені Г. С. Костюка АПН України був створений новий підрозділ – Центр психологічної служби в системі освіти. У 1993 році було розроблено і прийняте перше положення про психологічну службу системи освіти. Спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України 7 липня 1998 року було створено Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи як головну організацію психологічної служби, що здійснює методичне керівництво усією психологічною службою системи освіти. Вперше в історії української держави 23 квітня 2004 р. Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Колегія схвалила «Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.». Саме 23 квітня вважається Днем практичного психолога в Україні. У квітні 2008 р. на засідання Колегії Міністерства освіти і науки схвалено Концепцію розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012 року. Нова редакція Положення про психологічну службу системи освіти України була прийнята 2009 року.

Безперечно, психологічна служба у ВНЗ є частиною психологічної служби системи освіти України і тісно пов'язана насамперед з шкільною психологічною службою. Як і в діяльності шкільного психолога, у ВНЗ психологічна служба теж працює за двома основними напрямками: актуальний і перспективний. Актуальний напрям орієнтований на вирішення щоденних проблем, які виникають у навчально-

виховному процесі; у формуванні особистості, її поведінки, спілкуванні. Перспективний напрям спрямований на розвиток індивідуальності кожного студента, на формування його готовності до творчої діяльності в суспільстві. Завдання психологічної служби ВНЗ – створення психологічних умов для розвитку здібностей студентів, гармонійного формування їх особистості.

Звичайно, ці два напрями взаємозв'язані і підпорядковані досягненню основної мети діяльності психологічної служби ВНЗ – формуванню психологічної готовності до життєвого самовизначення кожного студента.

Психологічна готовність до життєвого самовизначення включає: а) сформованість на високому рівні психологічних структур самосвідомості; розвиток потреб, моральних установок, ціннісних орієнтацій; б) становлення індивідуальності як результату розвитку і усвідомлення своїх здібностей та інтересів кожним студентом. Психологічна готовність передбачає певний рівень зрілості особистості, сформованість механізмів, які забезпечують можливість безперервного росту і розвитку особистості.

Проблеми, які доводиться вирішувати психологічній службі школи і ВНЗ, теж мають багато спільного. Проте, звичайно, є й певні відмінності у діяльності психологічної служби в школі і ВНЗ. Зрозуміло, що проблеми, які виникають у студентів, відрізняються від проблем школярів стосовно навчання, наукової і громадської роботи, побутового і особистого характеру. До того ж, студенти відрізняються більшою самостійністю, у них більш виражене прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, а отже яскравіше виявляється потреба дізнатися, порадитися, отримати інформацію від фахівця-психолога.

Психологічна служба ВНЗ – інтегральне явище, яке повинне об'єднувати в собі основні структурні одиниці: психологічну діагностику (індивідуальну і групову), консультування, психологічну профілактику, пропаганду психологічних знань, соціально-психологічну адаптацію студентів у навчально-професійній діяльності, підвищення рівня їх загальної і психологічної культури.

Багато вчених [6] основними в діяльності психологічної служби ВНЗ вбачають завдання психологічної підтримки і супроводу студентів у професійному розвитку і співвідносять технологію психологічного супроводу студентів з етапами професійного навчання: адаптацією, інтенсифікацією та ідентифікацією. На етапі адаптації (перший курс) – завдання психологічної служби полягає в наданні допомоги студентові в адаптації до нових умов життєдіяльності, що передбачає: діагностику готовності до навчально-пізнавальної діяльності, мотивів навчання, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічних установок; допомогу в розвитку навчальних умінь і регуляції своєї життєдіяльності; психологічну підтримку першокурсників у подоланні труднощів самостійного життя і побудові комфортних взаємин з однокурсниками і педагогами; консультування першокурсників, що розчарувалися у вибраній спеціальності; корекція професійного самовизначення при компромісному виборі професії. На етапі

інтенсифікації (другий і третій курси) функції психологічної служби зводяться до діагностики особистісного й інтелектуального розвитку, надання допомоги у вирішенні проблем, що виникають у взаєминах з однокурсниками і педагогами, а також в суто особистих стосунках. Відповідно тут необхідні технології розвиваючої діагностики, психологічного консультування, корекції особистісного і інтелектуального профілів. На етапі ідентифікації (четвертий і п'ятий курси) завдання психологічної служби полягають у наданні допомоги в знаходженні професійного поля реалізації себе, підтримці в осмисленні сенсу майбутньої життєдіяльності. Головне – допомогти випускникам професійно самовизначитися і знайти місце роботи.

Можна погодитися з таким підходом в цілому, проте зауважимо, що виокремлення етапів і, відповідно, специфіки психологічного супроводу, є дещо умовним, тому що на першому курсі у студентів часто виникають не тільки труднощі в адаптації, але й різні проблеми в особистому житті.

На сьогодні у багатьох ВНЗ України функціонують психологічні служби (Дніпропетровський національний університет, Луганський національний університет, Харківський національний педагогічний університет та ін.), кожен з яких має суттєві здобутки в різних аспектах організації діяльності психологічної служби.

Певний досвід діяльності психологічної служби у ВНЗ має Ужгородський національний університет, де Центр психологічної служби УжНУ був створений 2008 року і спочатку функціонував на громадських засадах, що не стало перешкодою для його успішної діяльності, яка забезпечувалася в основному працівниками кафедри психології і педагогіки та кафедри соціології і соціальної роботи. У 2012 р. структурний підрозділ отримав три посади штатних працівників, що дозволило інтенсифікувати роботу Центру.

Психологічна служба УжНУ співпрацює з органами охорони здоров'я, правоохоронними структурами, органами соціального захисту, громадськими і благодійними вітчизняними й зарубіжними організаціями та сприяє повноцінному особистісно-професійному розвитку студентів; оптимізації навчального процесу; ефективній адаптації студентів-першокурсників; проведенню консультування з різних питань; здійснення пропаганди здорового способу життя тощо.

Діяльність психологічної служби УжНУ порівняно з подібними структурами інших ВНЗ має певну специфіку. По-перше, крім інтенсифікації навчально-виховного процесу, велика увага зосереджена на роботі з молодими студентськими сім'ями (інформаційна робота з планування сім'ї, здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я; семінари-тренінги «Підготовка до батьківства», «Попередження конфліктних ситуацій в родині», «Навички поведінки у конфліктних ситуаціях»; тематичні дискусії; індивідуальні і групові бесіди, консультації; консультування вагітних, які навчаються в університеті).

По-друге, значна робота здійснюється зі студентами з обмеженими можливостями. В УжНУ відкрито перший на Закарпатті комп'ютерний клас для

незрячих студентів. Спеціальне програмне забезпечення допомагає цим людям активно навчатися. Програмне забезпечення можна копіювати, встановлювати на інших комп'ютерах. Воно зручне у користуванні. Згодом комп'ютерна програма вдосконалюватиметься, крім елементарних операцій «завучать» описи зображень та функціонуватимуть більш складні технічні процеси. Також на вході до основного корпусу університету був встановлений метроном, що полегшує орієнтацію незрячим студентам.

Важливим аспектом роботи психологічної служби УжНУ є розвиток волонтерського руху. Волонтерство є суттєвою складовою громадянського суспільства. За допомогою волонтерства в суспільстві підтримуються і підсилюються такі загальнолюдські цінності, як милосердя, турбота, допомога; люди реалізують свої можливості, повністю розкривають свій людський і професійний потенціал; встановлюються зв'язки, які сприяють вирішенню важливих життєвих питань багатьох людей.

У волонтерському русі дуже багато позитивних аспектів, які варто використати у професійній підготовці майбутніх фахівців, зокрема соціальних працівників, психологів, педагогів. Волонтери – це не тільки люди-альтруїсти, вони працюють заради здобуття досвіду, спеціальних знань і навичок, установлення важливих особистісно-професійних контактів. Волонтерство дозволяє людині значною мірою реалізувати почуття особистої громадянської відповідальності. Водночас, волонтерство – це важлива сходинка для подальшого професійного розвитку.

Висновки результатів дослідження. Отже, цілеспрямована робота психологічної служби може суттєво сприяти підвищенню ефективності навчально-методичної і виховної роботи ВНЗ, повноцінному особистісному й інтелектуальному розвитку студентів на всіх етапах навчання, формуванню у студентів здібностей до саморозвитку і самовиховання, вихованню соціально-активної особистості.

Перспективи подальших розвідок. Діяльність психологічної служби у ВНЗ України має багато спільних рис з діяльністю подібних служб у вищих навчальних закладах США. Проте соціально-психологічні служби США виникли значно раніше і мають більш вагомі здобутки у професійній діяльності, які заслуговують вивчення, творчого переосмислення і впровадження окремих з них у вітчизняний освітній простір. Доцільним, на нашу думку, є дослідження таких аспектів, як набір студентів і роль психологічної служби в цьому процесі (виявлення профпридатності), робота зі студентами з обмеженими можливостями, допомога студентам, які відстають у навчанні, співпраця служб з адміністрацією ВНЗ, зокрема в прийомі викладачів на роботу, відрахуванні студентів та ін.

Література

1. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В. Л. Погрібна. – К. : Алерта, 2008. – 336 с.

2. James R. The Handbook of Student Affairs Administration / R. James. – San Francisco, CA : Jossey-Bass, 1992. – 313 p.
3. Jordan G. Student Services / G. Jordan. – San Francisco, CA : Jossey-Bass, 1990. – 357 p.
4. Bok D. Universities and the Future of America / D. Bok. – Duke Universities Press, 1990. – 136 p.
5. Буренкова О. М. Педагогические условия эффективности обучения в высших учебных заведениях США / О. М. Буренкова. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 110 с.
6. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.